

Anna Paulowna in België

De eerste jaren
(1816-1824)

LUC VANHAECKE

In de periode 1815-1830, toen België en Nederland één land vormden, kwam Anna Paulowna, een Russische Romanovsdochter, naar Brussel, als echtgenote van kroonprins Willem, prins van Oranje. Hij werd later de Nederlandse koning Willem II. Door de Belgische opstand en scheiding van 1830/1831 werd zij nooit een Belgische koningin, alhoewel zij vanaf 1816, het jaar van haar huwelijk, zeer nauw betrokken was bij het sociale leven, in Brussel meer bepaald. In dit boek wordt geprobeerd haar aanwezigheid in België weer op te roepen, zij het beperkt tot de jaren 1816-1824, toen het Nederlandse bestuur nog niet alle krediet verspeeld had in België, het jaar ook waarin zij haar vijfde en laatste kind ter wereld bracht.

Behalve voor haar en de figuur van haar echtgenoot, wordt er ruimschoots aandacht geschonken aan het dagelijks leven in die tijd in België, een tijd waarin de kaars en de veerpen het nog voor het zeggen en schrijven hadden, maar ook een tijd waarin de stoomboot langzaam een vaste plaats veroverde in het transport. Ook de hongersnood in de eerste jaren van haar aanwezigheid hier, worden belicht, haar mecenaat... En verder leest men wat er in Brugge, Gent, Antwerpen, Kortrijk, Leuven, Luik, kortom in het hele land allemaal plaatsvond.

Ook het gevecht om de persvrijheid, van priester Leo De Foere en anderen, wordt erin belicht.

Anna Paulowna bracht weliswaar ook langere perioden in Nederland door, maar naar België schijnt die eerste jaren dan toch haar hart te zijn uitgegaan.

1. De tweede in de rij

Den Haag, 28 februari, ministerie van Buitenlandse Zaken:

Gisteren ontving men het aangename nieuws, van een koerier die vertrokken is uit Sint-Petersburg op 14 februari, van de verloving van de prins van Oranje met groothertogin Anna Paulowna, die plaatsvond op 9 februari. Het huwelijk zou plaatsvinden op 21 februari.

(Uit de Brusselse krant 'L'Oracle' van 3 maart 1816)

Maar voor het zover was, was er eerst, op 24 januari 1816 in Sint-Petersburg, in het Winterpaleis, het huwelijk tussen Catharina, de oudere zus van Anna Paulowna, met Willem van Württemberg. De bruid en bruidegom waren allebei reeds aan hun tweede huwelijk toe. Catharina was weduwe. Willem had zich omwille van haar van zijn vorige vrouw laten scheiden.

Dat was kennelijk geen probleem voor Sint-Petersburg. Nu ja, voor de Russisch-orthodoxe kerk zal het wel het eerste huwelijk van Willem geweest zijn, dat comfort heb je met diverse religies. En het was natuurlijk belangrijk dat een Romanovdochter met een toekomstige koning trouwde. Zus Catharina was tien jaar ouder dan Anna Paulowna, ze was 28 en 'niet geheel onaantrekkelijk'.

Willem van Württemberg zal (als bezoeker) meer dan eens in dit boek verschijnen. De oudere zus, Catharina, die met hem trouwde, stond bij Anna Paulowna niet op zo'n goed blaadje.

Naast de in het voorwoord vernoemde zussen: Alexandra, Helena, Catharina en Maria, waren er intussen al enkele gestorven: Alexandra, die nooit getrouwd was, in 1801, op 18-jarige leeftijd, en Helena, twee jaar later, in 1803.

Daarnaast had zij nog een tweede zus, Maria, die in Weimar woonde en getrouwd was met hertog Karel Frederik van Saksen-Weimar-Eisenach. Haar vier broers waren nog wel in leven: Alexander, de tsaar, Constantijn,

Michaël en Nicolaas. Deze vier broers en de zussen Maria en Catharina zullen ook nog vaak dit boek doorkruisen.

Er was, zoals boven aangehaald, bijna een generatie verschil tussen Anna Paulowna en haar oudere broers en zussen.

Het feit dat er vroeger zoveel Duitse koninkrijken en vorstendommen bestonden, bood ongekende perspectieven voor huwelijken binnen de hoge Europese koningsadel en voor Rusland. Zonder de Duitse koninklijke of hertogelijke adel zouden de Russische tsarenkinderen werkelijk nergens geweest zijn. Alhoewel: veel koningshuizen bleven in hetzelfde kringetje trouwen, huwelijken tussen neef en nicht waren geen uitzondering, Willem I en koningin Wilhelmina waren volle neef en nicht en dat was ook het geval voor de latere Willem III (geboren in 1818): ook hij trouwde met zijn nicht. Ook Catharina de Grote was een Duitse geweest en dat was ook Maria Feodorovna, Anna's moeder.

De voorvaderen van de prins van Oranje hadden echter ook veel Duits bloed in de aderen. Zij waren afkomstig uit Dillenburg, in het huidige Noordrijn-Westfalen (afb. 88). De bekendste is Willem de Zwijger (1533-1584). Naar een Zuid-Frans gebied dat hem ook toebehoorde, liet hij zich graaf van Orange of Oranje noemen. Hij was de aanvoerder van de opstand tegen de katholieken geweest, en vermoedelijk eerder uit opportunistische overwegingen protestants.

De voorvaderen van koning Willem waren stadhouder geweest in de Republiek. Ze stamden van de prins van Oranje af. De koning der Nederlanden kon niet veel anders dan het protestantse geloof belijden en verdedigen, vermits hij daaruit zijn legitimatie haalde.

Hij werd echter koning in een fel gewijzigde context, in een rijk waarin opstandelingen en traditioneel denkenden plots, geheel onverwacht, weer onder één dak sliepen, wat niet

betekende dat ze aan één tafel zaten (om het in huwelijks- of echtscheidingstermen te formuleren).

De Belgische beeldhouwer Gilles-Lambert Godcharle stelde Willem de Zwijger voor zoals te zien is op afb. 89.

Dillenburg had koning Willem moeten afstaan toen hij in 1815 koning werd van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In ruil daarvoor had hij Luxemburg erbij gekregen, waarvan hij geen koning maar groothertog was. Het feit dat Napoleons broer, Lodewijk of Louis, korte tijd (1806-1810) koning van Holland was geweest, was het gedroomde excuus voor Willem van Oranje-Nassau om de koningstitel op te eisen bij de Verenigde Mogendheden, toen over de toekomst van Europa, na de val van Napoleon, in 1814, werd nagedacht.

Maar de man naar wie onze aandacht gaat, is Willem, de oudste zoon van koning Willem I van de Nederlanden, binnen de familie Guillot genoemd. De kroonprins zou in 1840 de tweede koning van Nederland worden en in 1849 overlijden.

Anna Paulowna had in januari 1816 aanvaard om zijn bruid te worden. Haar moeder noemde haar Annette. Willem zou nooit koning van het Belgische gebiedsdeel worden, maar natuurlijk wel koning van Nederland, waar hij als Willem II bekend staat. Voor de Belgische opstand, in 1830, resideerde hij vaak, samen met zijn vrouw, in Brussel. Anna verbleef, net zoals hij, liever in Brussel dan in het Noorden: het klikte beter met de Brusselse aristocratie dan met de Hollanders.

In politieke zaken speelde zij geen grote rol, maar in de vijftien jaar dat het Zuiden tot het Koninkrijk der Nederlanden behoorde, was ze een opmerkelijke verschijning.

Anna Paulowna moest, zoals hierboven aangehaald, voor haar huwelijk werd gesloten, haar oudere zuster laten voorgaan. Haar huwelijk werd pas op 21 februari 1816 ingezegend, volgens de Russisch-orthodoxe ritus in dezelfde kapel van het Winterpaleis. Zij was toen achtien, haar echtgenoot eenentwintig. Ze waren

allebei erg jong, maar de prins had, na veel militaire campagnes, al een heel leven achter zich.

Hij had deel uitgemaakt van de legers van Wellington die Napoleon in Portugal, Spanje en Frankrijk bevochten. Hij had zijn opvoeding in Engeland genoten, maar als kind in Berlijn gewoond, waar hij zeer gelukkig geweest was. Hij drukte zich het best uit in het Frans, Duits of Engels. Anna Paulowna sprak Frans, dat was toen de taal van de heersende klasse, overal in Europa. Ook de brieven aan haar moeder en haar broers zijn in het Frans geschreven.

Anna Paulowna zal wellicht, voor zij dit huwelijk aanging, met haar gedachten vertoefd hebben bij de tweede vrouw van Napoleon, Marie-Louise. Zij was nu, in 1816, hertogin van Parma en Piacenza. Anna Paulowna zou wel niet vergeten zijn dat zij als eerste, eind 1809, nog voor de Oostenrijkse, een aanzoek van Napoleon had gekregen om zijn vrouw te worden. Zij zou in dat geval een heel jonge bruid van veertien-vijftien geweest zijn.

Had het de wereld niet veel leed bespaard? Zou de keizer in 1812 tegen zijn Russische schoonfamilie naar Rusland ten oorlog zijn getrokken? Wellicht wel: hij had het ook tegenover zijn schoonvader, de keizer van Oostenrijk, gedaan.

Maar haar moeder, Maria Feodorovna, geboren Sophia Maria Dorothea, hertogin van Württemberg, had haar antwoord zo lang voor zich uit geschoven, dat Napoleon de handdoek in de ring gooide.

Anders was Anna Paulowna nu, in plaats van Marie-Louise, hertogin van Parma en Piacenza geweest.

In de winter van 1815 hadden Anna en kroonprins Willem elkaar in Sint-Petersburg voor het eerst gezien. De Franse ambassadeur La Moussaye berichtte aan Parijs, van zodra de verloving bekend was: 'Het succes van de prins van Oranje is compleet. Hij is niet echt verstandig, maar beleefd en galant. Hij is niet knap, maar hij heeft een gracieuus voorkomen'.

Willem was de held van Waterloo: hij was gewond op 16 juni 1815 bij Quatre-Bras (Eigen-

brakel) aan de vooravond van de eigenlijke slag bij Waterloo (de slag zelf was op 17 en 18 juni). Dat hij, voor de Belgische onafhankelijkheid, vaak in de Zuidelijke Nederlanden verbleef, wordt vaak toegeschreven aan de grote kloof die er bestond tussen hem en zijn vader, Willem I. Zo kon hij hem wat ontwijken. Alleen: zijn vader was meestal ook in Brussel als hij er was, tijdens de periode waarin de twee Kamers van de Staten-Generaal in Brussel bijeenkwamen.

Het land telde twee hoofdsteden, Brussel en Den Haag, van waaruit het afwisselend werd bestuurd. De prins van Oranje verbleef de helft van de tijd in het Noorden, de andere helft in het Zuiden.

Maar in armoede leefde hij niet: hij beschikte in elk gebiedsdeel over twee prachtige paleizen.

Grosso modo brachten de Oranjes de zomers in Holland door, de winters in het Zuiden, al reisden ze ook veel heen en weer. De prins van Oranje was een fervent paardrijder, hij legde in acht uur de afstand tussen Brussel en Den Haag af (met paardenwissels) en soms in een half uur minder. Men zegt wel eens dat zijn vader acht uur per dag aan zijn schrijftafel zat om wetten op te stellen en te tekenen en dat zijn zoon, de kroonprins, acht uur per dag in het zadel zat.

Afgezien van twee Hollandse paleizen bezat de prins van Oranje na verloop van tijd een paleis in Tervuren en een groter paleis in dezelfde stijl in het centrum van Brussel, bij het Warandepark. Dat laatste paleis brandde eind december 1820 uit (kaart E3). Daarop werd een nieuw paleis gebouwd, het huidige 'Paleis der Academiën' in Brussel (kaart E4, zie afb. 36 tot 41). Dat was afgewerkt in 1828 en bijna helemaal gemeubileerd toen de Belgische Omwenteling uitbrak in 1830.

Het paleis in Tervuren was klaar in augustus 1823. De prins van Oranje en Anna Paulowna betrokken het op 1 augustus. Het bestaat niet meer: het is op 3 maart 1879 helemaal uitgebrand. Het werd toen bewoond door Charlotte, de weduwe van Maximiliaan van Oostenrijk, keizer van Mexico, die in 1867 door een vuur-

peloton was gedood. Zij was een lid van de Belgische koninklijke familie en was krankzinnig geworden. Het paleis is te zien op de achtergrond van afb. 49.

Terzijde, en los van ons onderwerp, kan men misschien nog opmerken dat het Belgisch koningshuis beter had moeten weten toen het een koningsdochter keizerin van Mexico liet worden: de laatste dagen van 1823 was er in Oostende al eens een keizer van Mexico gepasseerd, *Augustin Iturbide*, die nog geen twee jaar geregeerd had. Toen hij naar Mexico terugging, wachtte hem, nog voor 1824 voorbij was, hetzelfde lot als *Maximiliaan* 45 jaar later te beurt viel. Hij werd gefusilleerd. De geschiedenis herhaalt zich. De mensen die er deel van uitmaken, maken dezelfde fouten.

Koning Willem I verscheen vaak met zijn twee zonen in het openbaar. Die jongste, prins Frederik, had representatieve en vooral ook militaire functies. Ook zijn dochter *Marianne*, een nakomertje, geboren in Berlijn in 1810, ging overal mee: naar troepenparades, op buitenlandse reizen enzovoort.

De trouwplechtigheid in de kapel van het Winterpaleis was mooi, vooral de gezangen, en duurde erg lang. De kroontjes die boven de hoofden van de prins en de groothertogin werden gehouden, duiden niet enkel op hun koninklijke en keizerlijke afstamming. Het publiek woonde de orthodoxe plechtigheden rechtstaande bij. Wie geluk had, kon tegen een muur leunen.

Anna Paulowna kreeg een bruidsschat van een miljoen roebel van haar moeder. Dit soort exuberante bruidsschatten was de regel bij de rijken in Rusland. Aan het hof heerste er overigens overdreven luxe, tenminste toch in de ogen van velen.

Anna of Annette kon daarnaast putten uit een ander, veel kleiner, fonds dat haar 19 jaar oudere broer, tsaar Alexander, haar ter beschikking stelde. Daarnaast maakte haar moeder, Maria Feodorovna, alvast de eerste jaren, haar jaarlijks 10.000 roebel over als extraatje.

Anna Paulowna was dus een rijke vrouw.

Maar het zou toch handig zijn om de waarde van de roebel te kennen. En die kennen we,

want in de Brusselse krant 'L'Oracle' van 24 augustus 1819 stond:

'In Rusland is het aantal katoenweverijen sterk toegenomen. Buitenlanders kunnen er gemakkelijk werk vinden. Wie handig en vlijtig is, kan tot 3 à 5 roebel per dag verdienen'. Anna Paulowna kreeg dus een bruidsschat van 200.000 werkdagen. Dat is, als ze zeven dagen op zeven zou gewerkt hebben, bijna 548 jaar werken... in een katoenfabriek!

Mee met haar naar het Westen, kwam ook haar vroegere Zwitserse, Franssprekende, gouvernante Bourcis, met haar echte naam Louise de Sybourg (?-1837), met wie we in het 'Woord Vooraf' hebben kennis gemaakt.

Louise de Sybourg zou volop deel uitmaken van de hofhouding van de nieuwe prinses van Oranje. Toen *Bourcis* later dement werd, bleef Anna Paulowna voor haar zorgen. Zij overleed in 1836. In de huishoudboeken van de prins van Oranje, bewaard in het Koninklijk Huisarchief in Den Haag, staat vaak iets voor Bourcis: ze hoorde er bij!

Anna Paulowna correspondeerde uitgebreid met haar moeder en met haar familie in Rusland, zeker de eerste jaren. Ze koesterde de herinnering aan haar geboorteland en bleef er haar hele leven lang met haar gedachten. Ze voelde zich eerder een Russische groothertogin dan de koningin van Nederland, die ze in 1839, bij de troonsafstand van Willem I, zou worden. Ze reisde nog naar Rusland, in 1824 en in 1855. De eerste reis gebeurde per koets; haar suite bestond uit acht koetsen en tweeënveertig postpaarden die steeds werden gewisseld.

De laatste reis was eenvoudiger en sneller en gebeurde per trein. Toen was ze al zes jaar weduwe.

Over de tijd van haar huwelijk, in 1816, vertelde Anna Paulowna in 1825 aan *Marie Cornélie, gravin van Wassenaer* (die het opschreef in haar dagboek), dat ze na haar huwelijk gasten, die haar kwamen feliciteren, in haar bruidsbed had moeten ontvangen.

In datzelfde dagboek gaf dezelfde Marie Cornélie een sneer naar Anna Paulowna, ze schreef

dat de (drie) Russische grootvorstinnen (zussen) gekenmerkt werden 'door een stortvloed van honingzoete woorden', met andere woorden: dat ze veel praatten en weinig zegden. Dit is vooral ook uit de correspondentie van Anna Feodorovna, hun moeder, op te maken.

Bij haar huwelijk werd afgesproken dat Anna haar geloof mocht behouden. De kinderen uit het huwelijk zouden protestants worden opgevoed, tenzij de prins van geloof veranderde. Deze overeenkomst had zijn limieten.

Op Pasen 11 april 1819 woonden de koning, de kroonprins en zijn echtgenote in Brussel een preek bij van dominee ridder de Pauw in de Brusselse augustijnenkerk, die als protestantse kerk fungeerde. De koning en de prins van Oranje hebben aansluitend de paascereemonie bijgewoond, maar Anna is niet gebleven. De orthodoxe kerk vierde Pasen op een andere daum en ze oordeelde wellicht dat ze het feest niet kon vieren voor het echt Pasen was.

Ik wil kort nog iets kwijt over haar uiterlijk (kaft en diverse afbeeldingen). Het eerste wat opvalt, is ongetwijfeld haar donker krulhaar, dat meestal hoog opgestoken was en vooraan, opzij, tegen de slapen, van een valse haarstukken was voorzien, waardoor het breder oogde. Op vele portretten staat ze in een (uiteraard, toen) lange jurk geportretteerd, vaak een blauwe. Dikwijls heeft ze witte pofmouwen, die afzonderlijk over haar kleding lijken te zijn geschoven.

Ze kijkt op veel portretten ietwat afwezig, melancholisch. Of is dat een Russisch trekje? Haar figuurtje is rank en slank. Een handtas ontbreekt op de portretten. Die werd inderdaad pas rond 1900 mode.

Zij viel in die tijd, toen ze jong was, ook op door haar minzaamheid en beleefdheid, waar in de verslagen uit de eerste jaren steeds weer sprake is. Hetzelfde gold ook voor haar echtgenoot.

Laat ons de *tsarina* (afb. 2) eens wat beter bekijken, meer bepaald door de ogen van Marie Cornélie Van Wassenaer Obdam, die met Anna Paulowna in 1824 naar Sint-Petersburg reisde

Afb. 2. Maria Feodorovna in 1820.

en de keizerin-moeder dus acht jaar later als volgt beschreef in haar dagboek:

Het is een grote vrouw met een goed postuur. Dankzij duizend kleine schoonheidsgeheimjes is zij voor haar 65 jaar zeer goed bewaard. Zij draagt onder andere een korset, dat zo strak zit, dat zij alleen hele kleine pasjes kan nemen.

Bukken lukt niet en ze kan zelfs haar armen niet ver genoeg naar voren steken om haar lange handschoenen aan te trekken. Dit doet ze door haar ene hand op haar rug te houden. Ze straalt veel waardigheid uit en heeft tegelijkertijd beminnelijke omgangsvormen.

Marie Cornélie van Wassenaer voegde eraan toe dat Maria Feodorovna *elke dag de geraffineerdste toiletten draagt, zijden japonnen in fraaie kleuren en met enorme garneringen en elegante mutsen of hoedjes!*

Het huwelijk tussen de prins en Anna Paulovna was op 21 februari 1816 in Sint-Petersburg ingezegend. Anna Paulowna had in een cocon geleefd en had weinig levens-ervaring.

Haar latere schoondochter, prinses Sophia van Württemberg, (geboren op 17 juni 1818),

de dochter van Catharina, haar zus die kort voor haar trouwde, zou later over de Romanovs zeggen: 'Bij de leden van die familie ontbreekt er vaak iets aan hun verstandelijke vermogens, moreel besef, gezond verstand, of gewoon maar menselijk begrip'.

Van dezelfde prinses Sophia is ook de uitspraak dat voor haar schoonvader, de kroonprins, de latere Willem II, de tijd was blijven stilstaan in Waterloo, bij Quatre-Bras.

Maar nu volgen we eerst de pasgehuwden, die na veel getalm, Sint-Petersburg verlaten hebben. In Berlijn werd, sinds 20 april, door drie familieleden reikhalzend naar hen uitgekeken: de koningin der Nederlanden, Wilhelmina of Mimi van Pruisen, samen met haar jongste dochter Marianne en haar jongste zoon, Frederik, thuis Fritz genoemd (afb. 5).

Marianne was, zoals reeds aangehaald, geboren in Berlijn in 1810, toen koning Willem nog stadhouder in ballingschap was. Wilhelmina was de dochter van koning Frederik Willem III von Hohenzollern en zijn vrouw Louise van Hessen-Darmstadt, de koning van Pruisen. Zij was de broer van de regerende vorst. Marianne was toen, in 1816, dus zeven jaar oud (afb. 33 en 90).

Marianne werd, zo schreef Maria Feodorovna, de moeder van Anna, in een brief, slecht opgevoed en had ook een slechte gouvernante.

Mimi, de koningin der Nederlanden, kwam eerder koel over, dat wordt ook door Maria Feodorovna bevestigd. De Brusselse aristocratie glimlachte achter de hand, omdat ze zich naar de heersende Pruisische mode, en dus ouderwets, kleepte.

Zij was een vermogende vrouw, alhoewel het zwaartepunt van haar landgoederen in Silezië (nu Polen) lag.

Voor zij in 1815 koningin der Nederlanden werd, leek het immers of haar toekomst en die van haar man zich in Duitsland, in Berlijn, zou afspelen.

Zij vertrok na 1816 ieder jaar voor ongeveer een maand naar Berlijn, om van daaruit haar landgoederen in het Oosten te inspecteren en te beheren.

Over haar opleiding is weinig bekend: zij werd onderwezen in diverse talen, handwerken en schilderkunst. Als jong meisje stond zij bekend om haar schoonheid en beminnelijkheid.

De kroonprins en Anna Paulowna passeerden op 9 juli de Pruisische grens. Toen hij vernam dat zijn moeder, Marianne en zijn broer Frederik hem opwachtten, liet Willem zijn bruid in Küstrin achter en galoppeerde naar Berlijn. Later haalde de prins van Oranje Anna Paulowna op. In Münchberg zagen moeder en schoondochter elkaar voor het eerst.

Voor de officiële begroeting stelde Mimi's broer, koning Friedrich Wilhelm III, het Stadtschloss ter beschikking (dat in DDR-tijden gesloopt werd en nu grotendeels heropgebouwd werd).

Er volgden nog feesten en militaire parades. In augustus 1816 vatten de prins van Oranje en Anna Paulowna de reis naar Nederland aan. Ze maakten in Duitsland nog een omweg en voeren in een jacht over de Rijn naar Nederland. Ze bezochten zo onder meer nog het paleis van de graaf van Nassau in Biebrich, nu een voorstad van Wiesbaden.

Ze zouden pas op 22 augustus in de Nederlanden arriveren.

Op 25 augustus voerde de Brusselse krant 'L'Oracle' als verzachtende omstandigheden voor de lange reis aan, dat de prinses ongesteld geweest was als gevolg van haar zwangerschap, en dat zij de reis meermaals had moeten onderbreken.

Zij zou overigens eind februari 1817 bevallen.

Afb. 3. Gedenkpenning van A.F. Michaut uit 1820.

In wijzerzin, van boven te beginnen: de prins van Oranje, Anna Paulovna, de koning van Pruisen, Frederik Willem III, prins Frederik samen met prinses Marianne, koningin Wilhelmina, tsaar Alexander I. In het midden: koning Willem I.

*Het is vernederend
Te weten dat men
Van zo'n belangrijke familie afstamt
En zelf zo weinig voorstelt.*

(Anna Paulowna, juni 1819)

C.I.P. Koninklijke Bibliotheek Albert I
Vanhaecke Luc
Anna Paulowna in België
de eerste jaren (1814-1825),
Brugge, 2024, 352 blz., 29,70 cm
ISBN: 978-90-735-1655-7
Nur 1: 680 geschiedenis
Nur 2: 654 kunstgeschiedenis
Nur 3: 698 koningshuizen
D 2024/5929/001

Prijs: € 49,50